

BAVLJENJE PJERKA SORKOČEVIĆA
GUNDULIĆEVIM *OSMANOM*

Antun Pavešković

Petar Ignjacije Sorkočević rodio se 1. lipnja 1749. kao sin uglednoga dubrovačkog vlastelina Franatice Sorkočevića, pjesnika i prevoditelja Molierea, Goldonija, Metastasija i klasičnih latinskih pjesnika, i Jele Džamanjić, sestre poznatoga pjesnika i prevoditelja na latinski jezik i uglednoga profesora klasične filologije Brne Džamanjića. Franatica Sorkočević sin je pak Petra Sorkočevića i Nike Gundulić, najstarije kćeri Šiška, sina Ivana Frana Gundulića. Petar ili Pjerko Sorkočević dakle je i rodbinski povezan s Ivanom Frana Gundulićem, što u maloj sredini kao što je bio Dubrovnik, a osobito unutar kastinski zatvorena kruga dubrovačkoga plemstva, nije bilo ni najmanje čudno. Nije, dakle, čudno ni to da se i sam u takvoj sredini okušao u književnom stvaranju. Njegovo pjesništvo odaje tipična spjevaoca prigodnih stihovanih sastavaka kakvima je jug Hrvatske u to doba obilovao.

Napisao je tako pjesmu prigodom vjenčanja Jakova Betondića *Mudros se čovika objavi najprije*, pjesmu Anici Miha Đurđevića, *Pjesan gospođama koje pokloniše vjence sv. Vlahu, Kuda hrliš o mladosti*, pirnu pjesmu *Stari ljudi davnog vika*, kolende Dživu Bosdari, Seku Bući, Mihi Jučiću, Maru Santori od »Družbe Komardara pod imenom od Marina Kelesa«, Niku Puciću, te jednu pod naslovom *Kolenda Makaronika*. Latinski epigram Brne Džamanjića preveo je pod naslovom *Varhu povraćenja u Rimu Pia VII. Pape*. Preveo je i Džamanjićeve epigrame o padu Očakova u ruske ruke, o Prusima, o pruskom kralju. Brojni njegovi prigodni

pjesnički sastavci ispisani rukama raznih prepisivača čuvaju se danas većinom u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku i u knjižnici dubrovačkoga samostana Male braće. O naravi njegova pjesništva, intencijom galantnoga i stilskokompleksno klasicističkoga možda najbolje svjedoči jedan od njegovih predugih, perifrastičnom frazom obremenjenih naslova: *Pjesan u vjeri plemenite djevojčice gospođe Jele Orsata Luidā Ranjine za plemenitoga gospara Nika Pozze–Sorga. Pjesan složena po plemenitomu pribistromu gosparu Pjerku Ignaciju Sorgo Cerva za prijateljstvo, cijenu i poštenje plemenitoga i primudroga pjevaoca Mara Gradi Sorgo prikrepsonoju zaručnici nje sestrine kćeri poklanja...*

Društveno djelatan kao član akademije »dangubnijeh« zalagao se da se na njenim sastancima govori hrvatskim jezikom koji se, očito, ni u drugoj polovici XVIII. i početkom XIX. stoljeća nije u Dubrovniku udomaćio kao sredstvo svagdanjega službenog komuniciranja. Umro je u dubokoj starosti u rodnom gradu 1828. godine. Ako ga se danas po nečemu još i spominjemo, to je svakako njegov vrijedan rad na dopuni dvaju pjevanja Gundulićeva *Osmana*. Tim se djelom u Dubrovniku krajem XVIII. stoljeća prvi sustavnije bavio Džanluka Volantić. Svjedoči o tome već spomenuti književnik Brne Džamanjić koji u Veneciji 1796. i 1797. objavljuje pod naslovom *Epistolae* zbirku od 15 heksameterskih poslanica¹ napisanih 1795. i 1796. Jedanaesta je posvećena Džanluki Volantiću i u njoj ga Džamanjić potiče da što prije završi redigiranje *Osmana* i objavi ga. Redigiranjem se spjeva Volantić u tim trenucima bavio već dulje vrijeme, inače ne bi Džamanjić govorio o potrebi završavanja toga posla. Krajem stoljeća, dakle, Volantić je već bio pri kraju projekta koji je, s obzirom na njegov opseg, morao biti začat znatno prije, možda čak i koje desetljeće prije nastanka poslanice.²

Volantićev rad na *Osmanu*, jednako kao i rad njegova nasljedovatelja i dopunitelja dvaju pjevanja Pjerka Sorkočevića, široj kulturnoj javnosti postao je konačno dostupan 1826. godine kada je u Martekinijevoj³ tiskari u Dubrovniku objavljen Gundulićev spjev. Prireditelj ovoga izdanja fratar malobraćanin Ambroz Marković zabilježio je na kraju svoga predgovora nadnevak 19. srpnja 1821. godine.⁴ Očito, od trenutka kada je rukopis priređen za tisak pa do trenutka kada je ugledao svjetlo dana prošlo je više od pet godina. Razloge toj stanci imamo naći u veoma zamršenim i zahtjevnim propisima austrijske cenzure koje je imao zadovoljiti svaki rukopis namijenjen tisku.

Ali, nije to jedini zamršaj u sudbini objelodanjivanja Gundulićeva spjeva. Prvi je, naime, o skorom tiskanju *Osmana* progovorio Appendini dva desetljeća prije.⁵

Spomenuti je Džanluka Volantić, prema Appendiniju, trebao uskoro, a to znači početkom stoljeća, izdati spjev dopunjen Pjerkom Sorkočevićem. Do tiskanja, po svemu sudeći, nije tada došlo. No, bitno je reći, slijedom spomenutih podataka, da je prirediteljski i književnokritički posao Volantićev i dopuniteljski zahvat Sorkočevićev očito bio zgotovljen već na prijelazu stoljeća.

Inače, prireditelj Martekinijeva izdanja Ambroz Marković bavio se neko vrijeme ovim spjevom neovisno o Volantićevim naporima. Nakon što je 23. ožujka 1808. umro Džanluka Volantić njegova je obradba Gundulićeva spjeva pripala Volantićevim nasljednicima koji su je poslije nekoliko godina prodali a da se u javnosti nije znalo kome.⁶ Predmnijevalo se da bi novi vlasnik mogao biti neki stranac. Kada je bio pri kraju svojih »osmanoloških« studija, Marković je saznao da je Volantićevo djelo dospjelo u ruke upravo Appendiniju. No, prije nego je saznao da je Appendini kupio Volantićev rukopis, Marković je, svjestan kulturno-povijesne važnosti Džanlukinih napora, ipak pokušavao iznaći neki trag njegova djela. U tu je svrhu pretražio sve prijepise *Osmana* pohranjene u dubrovačkom malobraćanskom samostanu. U sandučiću koji je njegov subrat fra Urban Marchetti ostavio po odlasku iz Dubrovnika u svojoj sobi, pronašao je i prijepis *Osmana* i ustvrdio kako je to »una brutta copia del Volanti« koja sadrži i Sorkočevićevu dopunu dvaju pjevanja. Ako je vjerovati Markovićevu iskazu iz pisma objavljena 1828. u Veneciji kao odgovor na objede koje je Dubrovnikom proširio vjerojatno Appendini nakon pojave Martekinijeva *Osmana*,⁷ on se kao prireditelj poslužio Volantićem, ali je popratne bilješke i objašnjenja sastavio sam. Poslužio se i Volantićevim sadržajem spjeva. Jednako se dijelom Poslužio i Volantićevim na marginama ispisanim manje poznatim riječima da bi sastavio mali rječnik objavljen na kraju prvoga sveska. Pripomenimo u ovom kontekstu kako, za razliku od implicitne ocjene Volantićeva rada, Marković nigdje ne procjenjuje niti dovodi u pitanje Sorkočevićevu dopunu.

Želeći posvojiti dubrovačku baštinu, nerijetko i sasvim nespremni za njenu recepciju, ali sluteći mitogenost uloge Gundulićeva mjesta u arhipelagu dubrovačkoga naslijeđa, zagrebački preporoditelji po svoj su prilici namjeravali izdati *Osmana* sa Sorkočevićevom dopunom.⁸

Budući da su uskoro shvatili kako sva nakladnička prava pridržava dubrovački tiskar i nakladnik Martekini, odlučili su stvoriti novu, svoju dopunu. To je i razlog nastanka, nakon Zlatarićeve, Sorkočevićeve i budimske još i danas najpoznatije dopune, one Ivana Mažuranića. Kada sam spomenuo nespremnost za recepciju

dubrovačke baštine argument za to nije samo Gundulić. Zanimljivo je bilo, među inim primjerima, vidjeti kako su jezik dubrovačkih suvremenih pisaca drastično preinačivali redaktori »Danice« još pedesetih godina. Tako njihova spremnost da tiskaju Sorkočeviću dopunu ne govori u prilog možebitnom zaključku kako su je prihvatili s nekih estetskih relevantnih razloga, kao što ni odluka za Mažuranića ne jamči aksiološki utemeljen čin. Za Sorkočevića su bili jednostavno zato što su ga doživljavali dijelom dubrovačke književne baštine dodatno verificiranim prvim izdanjem Gundulićeva spjeva, dok je odluka za Mažuranića pala u trenutku kada Sorkočević otpada s navedena razloga a u njihovu krugu Mažuranić je u tom trenutku jedini pjesnik od formata.

Problem bilo koje dopune Gundulićeva djela suočava nas s problemom njegove strukture o kojoj su prve relevantne opise izrekli Appendini i Marković, ali i danas posve zaboravljeni recenzenti izabrani od austrijske cenzure Mate Šantić i Mato Ksaver Zamanja.⁹ Bez obzira na razloge nestanku ili nepostojanju dvaju pjevanja, s vremenom se ustalilo mnijenje da je Gundulić ili namjeravao napisati ili napisao spomenuta pjevanja. Većina opisa njegova djela bilo prešutno, bilo eksplicitno, računa da su ili ona zagubljena ili pjesnik nije stigao dovršiti očito precizno zamišljen spjev i u njegovu kontekstu isto tako precizno zamišljena ali samo slučajno nepostojeća pjevanja.

Ne cijenimo nužnim ovdje ponavljati teze iz dobro poznate građe polemika i napisa koji tvore tzv. osmansko pitanje, u našoj kulturnoj javnosti raspravljano od Armina Pavića do Pavla Pavličića. Prenio bih umjesto toga nekoliko temeljnih zaključaka najnovijega izučavatelja ovoga problema naše dopreporodne književnosti Zorana Kravara. Nije, valjda, pritom nužno naglasiti kako ih cijenim najpoticajnijim novijim prilogom izučavanjima Gundulićeva postupka. Iako se ne ćemo bez ostatka složiti sa svakom Kravarovom tvrdnjom, uvažit ćemo većinu već i stoga što njegov ogled ozbiljno računa s tradicijom »gunduloloških« i »osmanoloških« studija te u situaciji tematski razgranate i obilne književnosti o *Osmanu* ipak uspijeva argumentirano uspostaviti neke nove koordinate.

Sam naslov Kravarove studije upućuje na tematološko istraživanje.¹⁰ Kravar polazi od spoznaje da je ideja trostruke diobe epskih likova i njihovih radnja, kako se provodi u *Osmanu*, zamišljena po uzoru na Tassov *Oslobođeni Jeruzalem*.¹¹ Svijet spjeva dijeli se tako na povijesni, romantični i eshatološki. Ukazavši na to da je povijesna tematika Gunduliću važnija i bliža od ostalih dviju, Kravar tvrdi da *Osman* uporno izazivlje dojam pjesničkoga djela koje se, u malo drukčijim

uvjetima, moglo zadovoljiti i golom povijesnom tematikom. Nepostojanje dvaju pjevanja u središnjem dijelu spjeva nalazi najvidljivijom posljedicom nasilna i nedovoljno obrazložena širenja radnje romantičnom i eshatološkom tematikom.¹² Nadalje, povijesne bi epizode bolje funkcionirale s manje poljske tematike čije širenje rezultira negativnim posljedicama: previsokim doziranjem Poljaka relativirana je pouka proemija o neutemeljenosti ljudske taštine, naglašena ali nedjelatna suprotnost među poljskim i turskim protagonistima prikriva tursko-turski karakter osnovnoga konfliktnog motiva. Potom, višestruko ponavljanje hoćimske epizode, potaknuto zakašnjelim nastojanjem da se pojača poljska tema, prijeti dosadom, čemu je Gundulić donekle doskočio vještim variranjem medijske prezentacije hoćimskoga boja.¹³

Odgovor na pitanje zašto Gundulić u svom spjevu nije jednostavno likvidirao druge svjetove i napisao povijesnu kroniku, od krucijalne je književnopovijesne važnosti: Kravar eshatološke i romantične sadržaje u *Osmanu* vidi zaostacima Tassove epske poetike, od koje se Gundulić, količinom i iskrenošću svoga zanimanja za povijesno, bio zapravo već odvojio. Ali, zaključuje znanstvenik, poput većine stilskopovijesnih skokova u starijoj hrvatskoj književnosti, i taj se zaokret Gundulićev odigrao više u podsvijesti nego na razini djelotvorne poetičke refleksije.¹⁴ Povijesnima,¹⁵ u najširem značenju riječi, Kravar drži likove i zbivanja oko sultana Osmana i poljskoga dvora, romantičnu bi razinu nastavale Sokolica, Krunoslava i Sunčanica, kao likovi čije je podrijetlo u srednjovjekovnoj romanci, dok eshatološku razinu čine isključivo paklena bića iz trinaestoga pjevanja.¹⁶

Prije nego u ovoj vizuri sagledamo probleme s kojima se suočio Sorkočević i razmotrimo kako ih je riješio, ukratko ćemo spomenuti njegov udio u priređenju spomenuta Martekinijeva izdanja. Prireditelj Ambroz Marković znakovito ga u predgovoru stavlja uz bok Džanluki Volantiću čime je uloga ovoga potonjega bitno potencirana.¹⁷ Osim što je spjev dopunio slijedeći građu i komentare Volantićeve, Sorkočević je slijedom istih temelja sastavio i stihovani sadržaj *Osmana*, koncipiran tako da je o sadržaju svakog pjevanja ispjevao po jednu sestinu tiskanu ispred pojedinog pjevanja, a sve su zajedno tiskane još i kao jedinstven korpus sadržaja ispred samoga spjeva.

Još nam se jedan zahvat u Martekinijevu izdanju čini znakovitim. Marković je ispred spjeva uvrstio na 35 strana otisnut životopis cara Osmana. Uglavnom podudarno povijesnoj istini ovaj životopis započinje godinom rođenja Osmanovom 1604., a završava nadnevkom pogibije njegova nasljednika Ibrahima 17. kolovoza

1648. Skazanje života Osmana I. cara otmanskoga najopsežniji je prilog u ovome izdanju. Pisao ga je Marković na temelju Volantićevih opširnih zabilješki. Budući vjeran nasljedovatelj Volantića, Sorkočević je dionik svijesti zasvjedočene spomenutim životopisom, filološke ali i poetološke svijesti o povijesnoj razini kao jedinoj relevantnoj u Gundulićevu djelu.

Pjerko Sorkočević, s obzirom na duhovno okruženje čije tragove ovdje pokušavamo rekonstruirati, nije mogao imati bilo kakve dvojbe o razinama svijeta Gundulićeva djela. No, još je jedan moment značajan u sagledavanju njegova postupka. Ako je tassovska poetika bila vodiljom ali i ograničenjem Gunduliću, Gundulić je krajem osamnaestoga stoljeća Sorkočevićevoj generaciji bio uzorit auctor klasične težine. Početak Markovićeva predgovora gdje je naš pjesnik stavljen uz bok Homeru, Vergiliju i Tassu da bi se osobito istakla analogija s konstitutivnom ulogom velikog stvaratelja u nacionalnoj književnosti, svjedoči o prešutnom pozicioniranju Gundulića. Ali Gundulić u spomenutom dobu nije mogao biti samo mitsko–klasicistički uzor. Dugotrajna Volantićeva istraživačka djelatnost, nasljednik koje je Ambroz Marković a su–dionik Pjerko Sorkočević, upućuje nas u smjeru znanstveno–kritičke svijesti koja se počinje javljati ili se već javila u jednom duhovno osobito osjetljivom trenutku.

Književnoznanstvena djelatnost, a Volantićev rad na *Osmanu* nemamo razloga ne cijiniti književnoznanstvenim, javlja se ili intenzivira uvijek u trenucima neke krize.¹⁸ I Volantićev i Sorkočevićev rad na *Osmanu* bio je već dovršen na prijelazu stoljeća, dakle u razdoblju trajanja dubrovačke državnosti.¹⁹ Iako do same pojave Francuza na dubrovačkom teritoriju nitko u Dubrovniku nije pomišljao o propasti države, njen je aristokratski sustav proživljavao unutarnju krizu. Prvi put nakon zamisli o preuređenju sustava vlasti iz doba velike trešnje, neki Dubrovčani, doduše neslužbeno, razmišljaju o velikoj reformi.²⁰ I na duhovnom se planu neopazice događa prevažna iako posvema anakrona promjena. Stoljećima funkcionirajući gotovo kao da se i nije desio gutenbergovski medijski preokret, a pojava prepisivača koji u Dubrovniku sve do XIX. stoljeća rade po načelima ne bitno različitim od onih koja rukovode njihove srednjovjekovne predhodnike podkrepljuje ovakav uvid, dubrovačka se književnost i kultura tekar krajem XVIII. stoljeća sprema suočiti s tiskarskom civilizacijom. Tiskanje dubrovačkih pisaca ranije nije bitno pridonijelo promjeni uljudbene naravi dubrovačke kulture. Nije ju uzrokovala ni pojava tiskare u Dubrovniku, odnosno — rad Martekinijev samo je posljedak i simptom ove debelo zakašnjele promjene.

U takvoj situaciji kada Dubrovnik ne može biti ponovljen ali mora biti obnovljen da bi mogao odigrati novu ulogu koju će mu pokušati dodijeliti tek preporoditelji, Volantić priređuje kritički provjeren materijal poslije preuzet i dalje obrađen Markovićem. O povjesničkoj svijesti svjedoči i Markovićeva pozivanje na sudove o Gunduliću izrečene Serafinom Crijevićem, Ignjatom Đurđevićem i Sebastijanom Sladom Dolcijem. Sama dopuna spjeva, a moramo je barem djelomično pripisati Volantiću iako ju je obavio Sorkočević, preuzimlje i tolerira Gundulićevu koncepciju svijeta djela upravo zato što je ona Gundulićeva, dakle ne anakrona jer sam Gundulićev *Osman* u Volantić–Sorkočevićevoj vizuri već posvema pripada povijesti, točnije govoreći, tradiciji. Puno kasnije tu će tradiciju osporiti Armin Pavić, ali je njegov problem u tome što ne uviđa da govori samo u svoje i ime generacije i kruga kojemu pripada te da se taj krug ne može mehanički nadovezati na Volantića, Sorkočevića i Markovića.

Pjerko Sorkočević četrnaesto pjevanje tako posvema ispunja romantičnim likovima i radnjama. Tu su s jedne strane Sunčanica, a potom Krunoslava u tamnici s Korevskim. Petnaesto pjevanje u prvom je dijelu zabavljeno povijesnim svijetom. Odmah potom slijedi romantična epizoda sa Sokolicom. Nakon toga ponovno na scenu stupaju Krunoslava i Korevski, ali u načinu kako je tretirana snaga ljubavi dvoje Poljaka možemo očitati Volantić–Sorkočevićev galantni dodatak, stran Gunduliću i po intenzitetu i po velikom prostoru koji zauzimalje. Naime, u želji da što točnije slijedi Gundulićeve namjere, Sorkočević prenaglašuje romantične sastojke spjeva. Paradoksalno je, ali njemu se moglo učiniti kako bi Gundulić inzistirao na njima upravo zato što je u izvornom tekstu *Osmana* njihov udio nerazmjerno pojačan što je simptom njihove poetološke preživjelosti. Podsvjesno sluteći nerazmjer, ali ispunjavajući zadaću vjerna nasljedovatelja, Sorkočević injekcijom galantnosti pokušava reanimirati počelo koje već samom Gunduliću zadaje teškoće na razini kompozicije. Da je problematičnost Gundulićeva zahvata ostala sasvim izvan Sorkočevićeve poetološke svijesti, dodatno potvrđuje i njegova poslanica Brnu Džamanjiću o Gundulićevu *Osmanu*²¹ u kojoj svu argumentaciju usmjerava tezi da Gundulić nikako nije svoj spjev mogao ostaviti nedovršenim.

Promatrana u svom odnosu spram svjetovima *Osmana*, Sorkočevićeva dopuna uvažava dva svijeta, dok treći, eshatološki, ne dotiče cijeneći ga dovršenim. Povijesnim se svijetom kvantitativno i kvalitativno manje bavi od romantičnoga. Nesvjesno prevevši romantični svijet u vode galantnosti, nastoji poetološki razriješiti problem suodnošenja kakvostno različitih svjetova, pri čem je očito da je

Gundulićeva povijesna dimenzija u Sorkočevićevom čitanju nesvjesno promijenila sadržaj. Sam lik Osmana u Sorkočevićevoj inačici stoga je zadobio, uz već postojeću romantičnost i tragičnost, i sasvim iznenađujući ton galantne velikodušnosti. Taj ton bilo bi moguće vrednovati tek u temeljitoj usporedbi s Mažuranićevom, Zlatarićevom i tzv. »budimskom« dopunom, kao i dramtizacijom Pjerka Bunića Lukovića.

BILJEŠKE

¹ V. Vratović »Hrvatski latinist o ruskom prevođenju Homera«. *Umjetnost riječi*, Zagreb, 1(1990): 49.

² J. Ravlić »O prvom izdanju Gundulićeva 'Osmana' (1826)«. *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku* 4–5 (1956) : 705.

³ Prezime tiskara Antuna Martecchinija na naslovnici se prvog izdanja *Osmana* 1826. javlja u liku »Martekini«, te je to dobar razlog da ga i danas tako pišemo.

⁴ OSMAN / SPJEVAGNE VITESCKO / GIVA GUNDULIĆA / VLASTELINA DUBROVACKOGA // U DUBROVNIKU / PO ANTUNU MARTEKINI / 1826: 12.

⁵ F. M. Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichita storia e letteratura de'Ragusei*, II, Dubrovnik: 1803: 265.

⁶ J. Ravlić, »O prvom ...«, 712.

⁷ J. Ravlić, »O prvom...«, 711.

⁸ J. Vončina, »Ilirizam i Gundulićev *Osman*«, *Umjetnost riječi*, Zagreb, 1 (1985):62.

⁹ J. Ravlić, »Ocjene Gundulićeva 'Osmana' i austrijski propisi za cenzuru prvog izdanja (1826)«. *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 6–7 (1960): 110.

¹⁰ Z. Kravar, »Svjetovi Osmana«, u: *Nakon godine MDC*, Matica hrvatska Ogranak Dubrovnik, 1993: 104.

¹¹ Z. Kravar, »Svjetovi ...: 106.

¹² Z. Kravar, »Svjetovi ...: 107.

¹³ Z. Kravar, »Svjetovi ...: 114.

¹⁴ Z. Kravar, »Svjetovi ...: 125.

¹⁵ Budući da na ovu razinu Kravar smješta jednako povijesne kao i pseudopovijesne likove i radnje, odnosno egzistente i radnje koje su povijesno moguće i vjerojatne, bez obzira jesu li zaista »povijesne«, bilo bi sretnije tu razinu imenovati realističnom.

¹⁶ Z. Kravar, »Svjetovi ...: 106/107.

¹⁷ (Ambroz Marković) »Isvoditegl Osmana po Gundulichju spjevana slovinskomu sciozu.«, u: OSMAN / SPJEVAGNE VITESCKO / GIVA GUNDULICHJA / VLASTELINA DUBROVACKOGA // RASDJELAK PARVI / U DUBROVNIKU, / PO ANTUNU MARTEKINI / 1826.: 5.

¹⁸ M. Solar, »Svrha proučavanja književnosti«, u: *Laka i teška književnost*, Mala knjižnica Matice hrvatske, Zagreb 1995.: 137–161.

¹⁹ U najmanju ruku Sorkočević je svoju dopunu zgotovio do pojave Appendinijeve knjige 1803.

²⁰ I. Banac, »Tomo Baseljić i pitanje dubrovačkih 'Frančeza'«, u: *Dubrovačka Republika i Francuska revolucija*, priredio M. Foretić, Matica hrvatska Dubrovnik 1996: 61–69.

²¹ »Djela Dživa Frana Gundulića«, treće izdanje, *Stari pisci hrvatski*, knj. IX, Zagreb 1939: 630–640.